

TÓTH TÍMEA

Újvidéki Egyetem, BTK
timeatot90@gmail.com

A KÁROMKODÁSKULTÚRA PRAGMATIKAI VIZSGÁLATA VÉGEL LÁSZLÓ *NEOPLANTA*, *AVAGY* *AZ ÍGÉRET FÖLDJE* CÍMŰ REGÉNYÉBEN

A legegyszerűbb meghatározása szerint a káromkodás egy durva szó, kifejezés vagy fordulat használata. Ma szinte nincs is olyan hely, társalgás, film, amelyben ne csattanna föl egy-egy szitokszó, attól függetlenül, hogy ennek nem minden esetben van negatív konnotációja. Noha nem jelentenek esztétikai élményt, egyre gyakoribb előfordulásukból eredően ma már nyelvi jelenségként kell tekintenünk rájuk. A dolgozat a Végel László *Neoplanta*, *avagy az Ígéret Földje* című regényében található káromkodási formulációkat elemzi. Ezen belül is elsősorban azokat, amelyeket a narrátor, Lazo Pavletić, egy szerb fiákeres használ. Bemutatja a káromkodások etimológiáját és szemantikáját. A begyűjtött szitkozódási korpusz a magyar regényben szerbül jelenik meg, így a tanulmány azok magyar megfelelőjére is rámutat (amennyiben van ilyen).

Kulcsszavak: káromkodás, Végel László, magyar kultúra, szerb kultúra, etimológia, szemantika.

BEVEZETŐ

Dolgozatomban szeretnék bemutatni néhány szerb káromkodási formát, azok nyelvi szerkezetét, magyar változatát és fordítását.

Egy-egy durva szó, kifejezés vagy fordulat nem mindig hordoz magában negatív konnotációt, mégis ezeket hallani nem esztétikai élmény. Egyre gyakoribb megjelenésük és intenzívebb használatuk a 20. század 90-es éveiben vált érzékelhetővé és keltette föl a figyelmet, ugyanis nemcsak a mindennapi beszédben és a privát szférában, de a médiában, az irodalomban és más művészeti műfajokban is felbukkantak (RISTIĆ 2010: 195). Ezek mondhatni szükségesek, hiszen nélkülük néhány mű üressé és hiteltelenné válna (MURATAGIĆ-TUNA 1989: 89).

Ma szinte nincs olyan helyzet, társalgás, film, melyben ne hangzana el egy-egy szitokszó, de mára már nyelvi jelenségként is megfigyelhetjük őket. Egyes szakértők szerint az emberek (nemtől függetlenül) akkor használnak durva szavakat, amikor valamilyen frusztráció éri őket – egy esemény vagy egy másik személy bosszúságot, valamilyen kellemetlenséget okoz. Egyre gyakrabban lehet viszont találkozni olyan trágárságokkal, amelyek használatuk semmiféle frusztráltságról sincs szó, egyszerűen megszokásból vagy népszerűségvágyból használják az emberek a vulgáris kifejezéseket (BOHÁCS 2003). Ilyen és ehhez hasonló esetekkel, káromkodásokkal találkoztam én is a Végel-korpusz (lásd: *Szövegmelléklet*) olvasásakor, s ez változatos alapot nyújtott azok etimológiai és szemantikai elemzéséhez.

A fő célszemély az elbeszélő beszélgetőtársa, a szerb fiákeres, Lazo Pavletić, ugyanis az ő beszédében figyelhető meg legnagyobb mértékben a trágárság. Azonban rajta kívül más szereplők is káromkodnak néhányszor, ezért úgy döntöttem, hogy őket is bevonom a vizsgálatba.

A dolgozat több részből épül fel. Először a korpuszt szolgáltató regény rövid ismertetésére térek ki. Lazo Pavletić, az egyik narrátor, akin keresztül személyek láncolata szólal meg (KOC SIS 2014), s így a szitokszók is különböző kontextusban fordulnak elő. Egy rövid elméleti kereten belül mutatom be a káromkodások eddigi tudományos vizsgálatait és eredményeit. Elvégzem az elemzést, melyet három témakörre osztottam a káromkodások tartalmától és gyakoriságától függően. Végül, összegzem a dolgozat eredményeit.

1. NEOPLANTA, AVAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE

Végel szövegeit két jelzővel illelhetjük: hibrid és heterogén. A nyelvi, etnikai, kulturális, vallási hibriditás és heterogenitás jelenik meg alaptémái között (TAKÁCS 2013: 220). A *városregény* alcímmel ellátott *Neoplanta* Újvidékről szól. Fikcionizált önéletrajz, város- és régiótörténet, de egyben politikai publicisztika, szociológiai tanulmány, családkrónika, rémtörténet, erkölcsi *exemplumok* antológiája, szatirikus anekdotafüzér – azaz még inkább regény, a hibrid és heterogén (posztmodern) fajtából (TAKÁCS 2013: 221). Az ott élő németek, szerbek és magyarok – vegyes összetételű népesség – által létrehozott várost mutatja be. Így maga a mű is többnyelvű, több szerb, német és angol mondat is szerepel a szövegben, melyek fordítását lábjegyzetben találhatjuk meg.

A történetet egy sétakocsikázás során megnyilvánuló kettős elbeszélői forma építi föl. A regénynek van egy névtelen magyar narrátora és egy újvidéki fiákeres elbeszélője, a szerb Lazo Pavletić. Lazo apjától örökölt munkájából kifolyólag nemcsak a várost ismeri behatóan, hanem kénytelen tisztában lenni a megvál-

toztatott utcanevek vonatkozásában az aktuális és a történelem során egymást követő politikai rendszerekkel is, ugyanakkor egy többenemzetiségű város fiákereseként az is indokoltnak látszik, hogy több nyelven beszél (SZARVAS 2014). A magyar nyelvű elbeszélésben szerb és magyar toldalékokkal ellátott szerb szavak is felbukkannak. A nyomatékosnak szánt megnyilatkozások – talán a hitelesség kedvéért – szerbül jelennek meg (DEÁK 2015).

2. ELMÉLETI KERET

A hétköznapokban a fizikai bántalmazás mellett egyre gyakrabban jelenik meg annak nyelvi változata is. A verbális agresszió nem más, mint egy olyan nyelvi viselkedésforma, melynek során a beszélő szándéka az, hogy direkt vagy indirekt módon, de mindenképpen szándékosan egy másik embert szidjon, bántalmazzon vagy megsértsen (KEGYESNÉ SZEKERES 2008: 59). A nyelvi agresszió megjelenési formái a káromkodás és a trágárság, melyek durva, trágár és vulgáris szavakat és kifejezéseket hordoznak magukban.

A káromkodás olyan sablon (sztereotip) kifejezés, melynek szintaktikai szerkezetét egyszerű, obszcén szavak alkotják, vulgáris tartalma pedig a különböző szocio- és pszicholingvisztikai tényezőktől függően explicit vagy rejtett. Más-más konverzációs szokásokat fejtenek ki (főleg rosszakat), érzelmeket (főleg agresszívakat) és a beszélő a hallgató felé irányuló álláspontját (főleg kompromisszummentesen) fejezik ki. A szitokszavak részei az ember nyelvi készségének és viselkedésének, csak aktiválásainak módja változó – erre kihat a beszélő szándéka, a téma, a kontextus, a hangulat, a közös tapasztalatok és az ismeretek is (SAVIĆ–MITRO 1998: 8; 15; 19).

Mivel az emberek szavakban élik ki indulataikat, káromkodás mindig volt és lesz, mégis igen nehéz meghatározni eredtét. Megjelenését magyarázhatjuk vallási okokkal, hiszen a szitokszavak egy része szenteket és vallási tiszteletben részesülő személyeket érint. A primitív ember összetörte bálványát, ha az nem teljesítette kérését, amit imával, áldozattal akart tőle kikényszeríteni. Ugyanez a lelki alapja a káromkodásoknak is. A káromló elátkozza a hatalmat, melytől kérelme teljesítését hiába várta. Igaz, ma már nem imával, áldozattal kéri, de tudat alatt ott van a régi beidegződés. A csalódás a bálványromboláshoz hasonló állapotot vált ki, és haragos szavakkal töri össze a bálványt (ZLINSZKY 1941–43: 440).

A káromkodások vallási tabukat sértenek, emiatt az egyház szót emelt ellenük, tiltotta ezeket. A tiltás ellenérzést váltott ki. Éppen emiatt válhatott úgymond népszerűvé, hiszen tömeges használatuk miatt a beszéd kívül került minden nyelvi konvención, a beszélő megszabadult a köznyelv tabuinak uralmától.

A káromkodó tehát nemcsak az egyházi tilalmakat rúgta fel, hanem a nyelvi érintkezés konvencióit is. Persze, koronként mások a normák, így mindig más elemeket tiltanak (BENKŐ 1980: 10).

Az egyház és a törvény a káromkodókat egészen a 19. század közepéig szigorúan büntette. A káromkodásért járó büntetés lehetett pénzbüntetés, botozás, vesszőzés, szégyenoszlophoz állítás, kalodába zárás, sőt halál is. Az ilyen szigorú megtorlások mára már nagyrészt megszűntek. Ez azzal függ össze, hogy a káromkodásoknak napjainkra többnyire csak az indulati tartalmuk maradt meg, és igen gyakran tölteléksszavakká váltak. Egyes szavak jelentése önmagában kimondva nem biztos, hogy bántó, de adott szituációban azzá válhat (LEKNER 1999: 7).

A dolgozat elsősorban a szitokszavak jelentésével és származásával foglalkozik (de kitér nyelvi struktúrájukra is), ezért röviden bemutatom a szemantikai kritériumok alapján kialakítható típusokat (LEKNER 1999: 27–57). A korpusz tanulmányozása során azt is megvizsgálom, hogy a tipológia nyomvonalán mely forma és tartalom jelenik meg leggyakrabban.

A szitokszavak első csoportjába a származékgyalázások tartoznak. Az ide tartozó kifejezések az ember embertől – vagy Istentől – való származását káromolják, azt pedig valamivel, ördögi vagy állati eredettel helyettesítik. A leggyakoribb ige az *adta, teremtetten* szó, mint például: ördögadta, ebadta, fene teremtetten.

A káromkodások következő típusa a gyalázkodás. Ezekkel a kifejezésekkel a káromló a másik személyt becsmérli, erkölcsi értékeit veszi szájára, de érinthetnek fizikai képességeket vagy külső adottságokat is: *Te hülye!, Te szerencsétlen!* Ezek nem feltétlenül néhány szavasak, lehetnek egész mondatos hasonlítások, de ígérek képében is megjelenhetnek. *Ha olyan messze laknál, mint amilyen hülye vagy, sose érnél haza. Olyan pofont kapsz, hogy egy csokorba szeded a villanypóznákat, és felköszöntöd velük a trafóházat.*

A harmadik csoportban a szitkok és az átkok kaptak helyet. Ezekkel más kárát kívánjuk, legyen az anyagi, szellemi, fizikai kár, vagy akár betegség, halál. Ezek haragból eredő indulatok, kifejezések, mint például: *menj a pokolba, rák egye ki a beledet, vigyen el a rézfású bagoly.*

A káromkodások negyedik típusát a műveltetések alkotják, amelyek legfőképp a nemi életre vonatkozó tartalmakat hordozzák magukban (LEKNER 1999: 27–57). Ide sorolható a szexualitás és a nemi funkciókhoz tartozó szavak széles spektruma. Dominál a *baszd meg* és a *kapd be* ige, amelyek mára már szinte teljesen elvesztették intim jelentésüket, s többnyire kifakadásként, divatszóként vannak jelen a mindennapi beszédben.

A szitokszavak ötödik típusa az indulatból fakadt szitokszók. Ezek jobbra rövid kifejezések, de használatukat a káromlóból kiváltott harag vagy indulat motiválja, például *Az istenit!, A mindenségit!*

Megjegyzendő, hogy napjaink káromkodásai nem tipologizálhatók kizárólagosan a fenti öt alapkategória mentén, ezek különféle kombinációja is létrejöhet. Ilyen például a *Paraszt, az anyád istenit* (VÉGEL 2013: 20), ami a gyalázkodás és az indulatszói szitokszók keveréke.

A nyelvi agresszió káromkodásokkal történő kifejezése mellett meg kell említeni a trágárságokat is, mivel ez a két forma szorosan egybeforr, és gyakran együtt jelentkezik. Ilyenek az indulatból kiejtett vulgaritások, melyek gyakran egybeesnek a káromkodásokkal. Szokásból is mondunk olyan obszcén szavakat, amelyek az ember nyelvezetének öntudatlan és spontán részei. Végül, vannak olyan ártatlan, kettős értelmű kifejezések is, melyek a nyelvből indulnak el, de a képzeletben válnak obszcénné (KISS 2006: 22–23).

A következőkben a regényben előforduló káromkodásokat vizsgálom.

3. A KÁROMKODÁSOK VIZSGÁLATA

A káromkodásokat tipologizáltam. A korpuszban három szemantikai egység dominál, így ezeket külön-külön elemzem. Az első részben bemutatom a *jebati* (*baszik*) igével alkotott cifra kifejezéseket; a másodikban az anya káromlásáról lesz szó; a harmadikban pedig olyan szitokszavakat és figuratívákat mutatok be, melyek a nők megszégyenítésére szolgálnak.

3.1. Káromkodások a *jebati* igével

Büszke volt többnyelvűségére. A szerb nyelven kívül beszélt magyarul, németül, mi több, később megtanult angolul is. Káromkodni azonban kizárólag szerbül volt hajlandó. Jebo te! – ez volt a szavajárása (VÉGEL 2013: 11).

Az eddigi kutatások meggyőztek bennünket arról, hogy a leggyakrabban használt obszcén szó a *jebati* (*baszik*) ige (RISTIĆ 2010: 199). Lazo Pavletić káromkodásai között dominál a *jebati* igéből álló kifejezésforma, amely különböző alakokban és szöveggörnyezetekben jelenik meg. A fent idézett szöveg narrátorra megemlíti, hogy ez volt a fiákeres szavajárása. Ez egy míveltető káromkodás, hiszen eredeti intim jelentését elvesztette, és nem utal a szexuális kapcsolatok kialakítására. A szövegben beszédszüneteket tölt ki, s ezzel fenntartja a kommunikációt. Ebben az esetben ezt szociotrágárságnak minősíthetjük, mivel konkrét tartalom nélkül jelenik meg, öntudatlanul, megszokásból (KISS 2006: 22–23).

A fent említett *jebo te* egy megkövesült szerkezet, amely a szerb nyelvben tartalmazza az igét (*jebati*) – feltételes módban – és a szenvedő személyt (objektum), azaz azt, akire vonatkozik (*te*), viszont a cselekvés alanya kimondatlan

(RISTIĆ 2010: 198). Ez a személytelen forma szemantikailag semleges marad, így lehetővé teszi széleskörű kihasználását. Vitatható, hogy az író jól használta-e ezt a formát. Egy közösségi oldalon található tanácskozás¹ szerint a helyes alakok a *jebote* (*bazmeg*) és a *jebao te* vagy *jebò te* (*basszon meg*). A kettő közti különbség az, hogy az egybeírt, aposztróf nélküli *jebote* valaminek a rosszallását, helytelenítését fejezi ki, míg a *jebao te* vagy *jebò te* a szexuális aktusra utal. Ezen káromkodás a regény lábjegyzetében található fordítás szerint *baszd meg*. Az író feltehetőleg a *jebote* alak jelentését szándékozott kifejezni, amelynek a megfelelő magyar változata a *bazmeg*² (a *baszd meg* átültetése). A *jebati* ige kétféle imperatív, parancsoló módú esetben jelenik meg a korpuszban.

Jebi ga – Baszd meg (VÉGEL 2013: 14).

Jebi se – Baszódj meg (VÉGEL 2013: 292).

A káromkodás és az erotikus kifejezések közötti különbség az, hogy az előbbinél használt obszcén szavak deszemantizálódtak, azaz elvesztették a kapcsolatot az erotikus és a tabunak számító reáliákkal (RISTIĆ 2010: 200). Sem a *jebi ga*, sem pedig a *jebi se* nem jelent utasítást a szexuális kapcsolat kialakítására mással (*ga*) vagy saját magunkkal (*se*), csak divatszóként jelentkezik.

Egy átlagos kommunikációs szerkezetet a beszélő (szubjektum, amely, ha kimondatlan, akkor az igealakból látszik), a beszédpartner (vagy hallgató – aki felé irányul, vagy akire vonatkozik a mondanivaló) és a tárgy (a káromkodás objektuma) alkot (RISTIĆ 2010: 198). A *jebati* igét különböző módon bővíthetjük és variálhatjuk. A következőkben azokat a deskriptív példákat mutatom be, amelyekben a cselekvés szubjektuma vagy objektuma jelölt.

Jebo te nauka – Baszott volna meg a tudományod (VÉGEL 2013: 14).

Jebo te ja! – Basztlak meg! (VÉGEL 2013: 20).

*Jebo te bog – Az isten verjen meg/ Bassza meg az isten*³ (VÉGEL 2013: 95, 191).

Ezek a formulációk már két típus keverékei. Amikor a míveltető káromkodást szubjektummal vagy objektummal bővítjük, akkor általában az a csúnya beszéd kiváltója. Ezt kimondhatjuk indulatból vagy higgadtan is. Az első példában továbbra is jelen van a míveltetés, oly módon, hogy a *jebati* ige a nemi életre utal, de a káromkodás másik részét indulatszó alkotja. Dühből kimon-

1 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10150340843555977&id=327448125976

2 *Vajdasági magyar-magyar szótár*. <http://naplo.org/index.php?p=hir&modul=itthon&hir=1449>

3 A *jebo te Bog* káromkodás két helyen jelenik meg a szövegben két különböző fordításban. Az egyik *Az isten verjen meg* (VÉGEL 2013: 95), a másik pedig a *Bassza meg az isten* (VÉGEL 2013: 191). Mindkét esetben csere, szépités történt, hiszen szó szerinti fordítása *Az Isten basszon meg*. Isten neve mindkét példában kisbetűvel jelenik meg, noha az, mint személynév, nagybetűvel írandó.

dott szitokszó tárgya lehet bármi, ami épp ezt az állapotot indokolja. Ebben az esetben a *nauka-tudomány* az, ami kiváltotta az agresszív válaszreakciót. A második mondatban a szubjektum a *ja* (én), s ebben az esetben a narrátor megjegyzi: *válaszolta Lazo Pavletić higgadtan*. Ha ezt a második előfordulást kicsit alaposabban szemügyre vesszük a szöveg kontextusában, láthatjuk, hogy ez a káromkodás tulajdonképpen válasz a kommunikációt kezdeményező fél agresszív viselkedésére, káromkodására.⁴

A bővítmény lehet bármi, de az leggyakrabban olyan szó, amelynek jelentése – az adott kulturális hagyománytól függően – kultikus státuszú, így a káromkodás agresszivitási mértéke egyenesen arányos az adott kultusz hierarchikus státuszával (RISTIĆ 2010: 198). Ilyen pozíciójú például az anya, a testvér, a gyermek, az Isten, a szentek stb. (RISTIĆ 2010: 198).

Az utolsó példában az ige a szubjektummal lett bővítvé, és a narrátor az Isten nevét veszi a szájára. Az istenkáromlást régen törvénybe foglalták (NYERGES 1966: 247–248),⁵ majd a történelem során ez fokozatosan enyhült, mígnem mára már büntetlenül használható.

Ha a regényben megjelenő magyar fordítást vesszük figyelembe (*Az isten verje meg, Bassza meg az isten*), istenkáromlásról van szó, és származékgyalázásnak tekintendő. A fenti esetben a káromkodást lágyították, szépítették, hiszen magyar megfelelője *Az Isten basszon meg* durvább káromlás. Magától értetődő, hogy napjainkban is beszélhetünk istenkáromlásról, azzal a megjegyzéssel, hogy ez egy tipikusan indulati dolog. Semmi köze nincs sem Istenhez, sem a nemi aktushoz, sem pedig a mondat jelentéséhez. Pusztán nyelvi struktúráról van szó, mondhatni üres beszédről, némi indulattal színeзве.

A dolgozat következő egységében lesz még szó a *jebati* ige bővítéséről.

3.2. Káromkodások az *anya* főnévvel

A kutatástörténet kontextusában elmondható a szerb nyelvű káromkodások esetében a hierarchia élén az anya kultusza áll (ŠIPKA 1999: 45). Ha figyelembe vesszük azt a tényezőt is, hogy a verbális agresszió leggyakoribb színtere a család

4 *A sofőr* tajtékzott a dühtől: Seljače, pička ti materina, moraš da naučiš da voziš gradskim ulicama! Nije ovo promenada! Mamu ti! – *Jebo te ja, válaszolta Lazo Pavletić higgadtan* (VÉGEL 2013: 20).

5 Az első ilyen tárgyú magyar törvény az 1563. évi 42. törvénycikkely. Ennek értelmében „az országban az átkozódók részéről keletkezett az Isten és a szentség elleni káromkodás, melynek, nehogy az Isten jogos haragja az ország ellen felingereltessék, meggátlásául megállapított s Ferdinánd által azon évi november hó 13-án szentesített is, hogy mindazok, akik Istent, a szentségeket és lelket káromolják, s azok kik ezeket hallván a bíróságnál fel nem jelentik, első ízben nyilvánosan megfenyítessenek, másodikban megpálcáztassanak, harmadízben pedig mint emberölők vagy más ily gonosztevők megbüntetessenek”.

(CSEPELI 2001: 335), akkor már nem is véletlen, hogy a familiáris témakörből több csúnya szó jelenik meg.

*Jebo vam mater – Az anyátok istenit*⁶ (VÉGEL 2013: 261).

Jebem mu majku – Baszom az anyját (VÉGEL 2013: 275).

Az anyakáromlásra több példát is találtam a korpuszban, viszont a *jebati* igével csak kettőt: *Jebem vam mater, jebem mu majku*. Itt az indulatszó szerepét a *mater/majka (anya)* játssza. Az adott esetekben nemcsak az intimitásról van szó, hanem a legközelebbi családtagnak a fenti cselekedettel történő megszegyenyítéséről is. Mégis, ha ezeket a káromkodásokat elemeire bontjuk, rájövünk, hogy jelentésük még nem számít csúnyságnak. Sem a szülőanya, sem pedig a nemi közösülés nem számít szitkozódásnak – attól függetlenül, hogy az utóbbi inkább tabuként könyvelhetjük el, nem szitoknak. A vulgáris jelentésüket a csúnya szándék adja (KRSTIĆ 2016).

U pičku materinu – Az anyja picsáját (VÉGEL 2013: 13).

Seljače, pička ti materina, moraš da naučiš da voziš gradskim ulicama! Nije ovo promenada! Mamu ti – Paraszt, az anyád istenit, tanulj a városban vezetni! Ez nem promenád! Az anyádat (VÉGEL 2013: 20).

Majku mu, bruka i sramota! – Az anyádat, szégyen és gyalázat! (VÉGEL 2013: 20)

Ahogy azt már az előzőkben említettem, a szerb kultúrában az anya kultusza a legdominánsabb, így nem meglepő, hogy a káromkodásokban is ez jelenik meg a leggyakrabban. Azzal, hogy ezt helyezzük negatív kontextusba, a beszédpartner felé irányuló szitkozódás sértő értéke is megnövekszik. A feminista nyelvészeti megközelítések a nők szóbeli, azaz a szavak szemantikai tartalma alapján történő bántalmazását az erőszak egyik formájának tartják, s a verbális agresszió kapcsán a nők verbális/nyelvi megerőszkolásáról beszélnek (TRÖMEL–PLÖTZ 1984). Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az utóbb felsorolt példák szöveggörnyezetéből világosan látszik, hogy mindhárom esetben valamiféle düh váltotta ki azokat, és a beszélő indulatból káromol.

Jellemző a testrészek és a testi funkciók bevonása a káromkodásba. A nemi szervek (akár férfi, akár női) említése bír talán a legnagyobb előfordulási gyakorisággal a trágár beszédben, valamint azok különböző módon történő deskriptív bővítése (KRSTIĆ 2016). Azok a korpuszból származó példák, amelyek ebbe

6 A *jebam vam mater* a korpusz lábjegyzetében található fordítás. A magyar megfelelője *Baszom az anyátok*. Ez esetben is az eredeti káromkodás finomítása tapasztalható meg.

a típusba sorolhatók (*u pičku materinu, pička ti materina*), sértést fejeznek ki (RISTIĆ 2010: 199). Ezek a kifejezések az ige redukciójával jöttek létre (RISTIĆ 2010: 209).

Az idézett példamondatokban kétszer jelentkezik a rövid *mamu ti* és *majku mu*, azaz az *anyádat* szitokszó. Ebben az esetben is beszélhetünk redukcióról, hiszen ez *Az isten verje meg az anyádat* származékgyalázó mondat egyszerűsödött formája. Ebben az esetben a tárgyrag megmaradt, és a rövid szitokszó a míveltetés tárgyának analógiájával jött létre. Ennek a mai egyszerűsödött formája az igen divatos *anyázás*, azaz az *anyádat*.

3.3. Nőkre használt káromló kifejezések

Az előző fejezetben már esett szó az anya (mint a női nem tagja) szidásáról. Az ebben a részben található, nőket ért trágár kifejezések a szlengbe tartoznak, mégis hatásuk káromló és kifigurázó, így úgy döntöttem, hogy ezeket is bevonom az elemzésbe.

Ha a német kurva kedvéért öltönyt húzott, szmokingban esküdött, hétköznapokban is zakóban grasszált, meg még nyakkendő is kötött, akkor a Tito elvtárs mekkora tiszteletet érdemel? (VÉGEL 2013: 138).

A nemi sztereotípiák felé irányuló vizsgálatokból kiderül, hogy a verbális agresszió aktusát általában a férfiak gyakorolják, s az agresszív nyelvi gyakorlatban az agressziót elszenvedő személy testiségére, testi tulajdonságaira, kinézetére és alkatára vonatkozó megjegyzéseket tesznek, nemritkán szexuális tartalmú ajánlatokat fogalmaznak meg agresszív nyelvi formában (KEGYESNÉ SZEKERES 2008: 74). A korpuszban talált példákban a megjegyzések szexuális tartalmúak, vagy a nők viselkedésére, vagy személyiségére vonatkoznak. Az ilyen jelzők más színezetet adnak a szövegnek, megmutatkozik a beszélő sértett iránti álláspontja.

A fent idézett szövegben a nő szót a *kurva* kifejezéssel helyettesítették. A *kurva* a prostituált trágár változata. Elsősorban olyan nőszemélyt nevez meg, aki valamiféle fizetségért szexuális kapcsolatot létesít a másik féllel. A szövegben a *kurva* szó pejoratív használatára van példa anélkül, hogy az elbeszélő utalna arra, hogy az említett német nemzetiségű hölgynek ez lenne a foglalkozása.

A következő idézetben is szexuális színezetű hasonlítás utal a nőre.

Azután behuppant a nagy Audijába egy fiatal szösze mellé. No hát, szegénykéjeim ilyen szarba pottyantak: luxusautóba, szöke picsával (VÉGEL 2013: 18).

A hölgyet először a *szőszke* jelzővel illeti, ami önmagában még nem lenne káromolás. Megtudjuk, hogy a hölgy hajszíne *szőke*. A *szőke* nős viccek vizsgálata megerősíti, hogy a patriarchális társadalmak női sztereotípiái a nők, különösen a *szőke* nők korlátozottabb szellemi képességeit hangsúlyozzák (EKLICS 2007: 46). Ebből kifolyólag a *szőke* metafora sztereotípiaként él a köztudatban, és a buta nőre utal. A második részben már *szőke picsának* nevezi őt. Amint azt fentebb említettem, igen gyakori a nemek nemi szervekkel való megnevezése. Így, ha azt mondjuk, hogy *bepottyantak luxusautóba, szőke picsával*, akkor nem arra gondolunk, hogy a butácska nő nemi szerve *szőke* színű, hanem tudjuk, hogy a hölgy hajszíne a *szőke*.

Az állatok gazdag alapot nyújtanak az emberi tulajdonságok megnevezésére. A következő idézetben az elbeszélő az állatvilágból származó jelzővel illeti a nőt:

Beképzelt libák! (VÉGEL 2013: 71).

Ha a liba szót nem elsődleges jelentése – háziállat – értelmében használjuk, hanem metaforikusan, akkor a nő személyére utalunk. Már a görög-római hagyományban is a pozitív konnotációjú libát a házassághoz, elsősorban a feleséghez kapcsolták (PÁL–ÚJVÁRI 2001). Mára már valamivel megváltozott a jelentése és buta, fiatal nőcskéket jellemeznek vele.

A szövegben még két olyan előfordulás található, amelyek ugyan sértő jellegűek, de inkább a szleng fordulataiként tipizálhatóak.

Hát igen, viszont bosszantó, hogy a fruskák soha nem adnak baksist, morogta maga elé (VÉGEL 2013: 32).

Azt pedig nagyon gyorsan megtudják, mert a rendőrség szemmel tartja őket, figyelik, hogy ki komázik a perszónákkal (VÉGEL 2013: 52).

A *fruska* virgonc, serdülő lányt jelez, míg a *perszóna* lenézett, női mivoltából kivetkezett, esetenként tisztességtelen nőt. Ezek a meghatározások a szöveghelyek kontextusából is kiderülnek. A *fruskák* soha nem adnak *baksist*, hiszen fiatalok, komolytalanok; azokat, akik *perszónákkal* komáznak, a rendőrség figyeli, hiszen ők tisztességtelenek.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozat Végel László: *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* regényében előforduló káromkodásokat vizsgálja pragmatikai szempontból. A regény változatos korpuszként szolgált. Az elemzésbe azokat a tabu kategóriájába tartozó szavakat – káromkodásokat és trágárságokat – vontam be, amelyeknek regénybeli

előfordulása a leggyakoribb. Maga a káromkodás nem minden esetben különíthető el a trágárságoktól valamint a sztereotípiák motiválta sértő beszédétől. Ezek gyakran egybefolynak és egy-egy ilyen szó vagy kifejezés mindkét csoportba is beilleszthető.

A fentiek alapján három kategóriát különböztettem meg: káromkodásokat a *jebati* igével, káromkodásokat az *anya* főnévvel és a nőkre használt káromló kifejezéseket.

A regényben a *jebati* igével képzett trágárságok domináltak. Ezek általában indulatszavak, melyeket valamiféle agresszió vált ki. Így az igét valamiféle objektummal vagy szubjektummal bővíthetjük, ami megnevezheti a düh kiváltó okát. Viszont, néhány idézetben csak divatszóként használatosak.

A *jebati* igét bővíthetjük az *anya* főnévvel, másrészt az megállhat önálló káromkodásként is. Az *anya* kultusza a szerb kulturális hagyományokban a hierarchia élén áll, így egyes nyelvészek ezzel indokolják gyakori emlegetését, még a durva beszédben is, a sértő hatás elérése érdekében.

A vizsgálat utolsó részében kitértem azokra a sértő kifejezésekre, amelyek a nőket érik. Ezek nem feltétlenül számítanak káromkodásnak, a szleng beszédstílus eszközeiként jelennek meg. Dominál, a *kurva* szó pejoratív használata, és a nemek nemi szervekkel történő megnevezése.

Összegzésként elmondható, hogy a káromló kifejezéseknek mára már nem érezhető olyan mértékben az agresszív hatásuk, mint a történelem során.

SZÖVEGMELLÉKLET

Lazo Pavletić káromkodásai:

*Lazo Pavletić flakonból szerette kortyolgatni az üdítőt, miközben jóízűket bőfö-
gött, meg nagyokat káromkodott. Jebo te! – ismételtette.* (VÉGEL 2013: 11)

*Káromkodni azonban kizárólag szerbül volt hajlandó. Jebo te! – ez volt a
szavajárása.* (VÉGEL 2013: 11)

Jebo te! – mondogatta, miközben érdeklődéssel méricskélte. (VÉGEL 2013: 11)

*Csak annyit sikerült kisajtolnom belőlük, hogy a létről irkálnak. Miféle létről,
u pičku materinu?* (VÉGEL 2013: 13)

*Én tudni beszélni magyarul, csak olvasni nemigen. Apám is pervekt pove-
dált, viszont írni meg olvasni nikad nije naučio. Jebi ga! Ezek a könyvek
nehezek, ilyen nyápic legényke képtelen vagy hazacipelni őket. Jebo te
nauka.* (VÉGEL 2013: 14)

Joj, jebo te, nem ilyen baromságokat kell megfogalmazni. (VÉGEL 2013: 15)

Azután behuppant a nagy Audijába egy fiatal szösze mellé. No hát, szegénykéjeim ilyen szarba pottyantak: luxusautóba, szöke picsával (VÉGEL 2013: 18).

Jebo te ja, válaszolt Lazo Pavletić higgadtan. (VÉGEL 2013: 20)

Majku mu, bruka i sramota! Apám egyenesen a frontvonalról érkezett hogy felszabadítsa a várost, ezek meg luxusautókkal furikáznak. (VÉGEL 2013: 20)

Hát igen, viszont bosszantó, hogy a fruskák soha nem adnak baksist, morogta maga elé (VÉGEL 2013: 32).

Azt pedig nagyon gyorsan megtudják, mert a rendőrség szemmel tartja őket, figyelik, hogy ki komázik a perszónákkal (VÉGEL 2013: 52).

Hason csúszva másztunk felé. Jebo te bog, ovaj Srbin je opasan, još će nas ubiti kolko je zajeban! – dünnýögtem magam elé (VÉGEL 2013: 191).

Egy sofőr káromkodása:

Pička ti materina, moraš da naučiš da voziš gradskim ulicama! Nije ovo promenade! Mamu ti! (VÉGEL 2013: 20)

Az elbeszélő nőkre irányuló sértése:

Fenn hordják az orrukat. Szóba sem akarnak állni velünk, kollégistákkal, sőt, jöttmenteknek neveznek bennünket. Beképzelt libák! (VÉGEL 2013: 71)

Ha a német kurva kedvéért öltönyt húzott, szmokingban esküdött, hétköznapiakban is zakóban grasszált, meg még nyakkendőt is kötött, akkor a Tito elvtárs mekkora tiszteletet érdemel? (VÉGEL 2013: 138).

A boszniai igazgató káromkodása:

Jebo te bog, čitam na kadrovskoj listi, da si završio četiri razreda. E pa sad po-kaži šta umeš i znaš (VÉGEL 2013: 95).

Egy jól öltözött úriember káromkodása:

Az egyik személyautóból kihajol egy jól öltözött úriember. Jebo vam mater, smetate saobraćaju! (VÉGEL 2013: 261)

Az egyik rendőr szitkozódása:

A rendőrök ingerülten méregették, mintha felesleges kérdésekkel zaklatnám őket. Jebem mu majku! – káromkodta el magát az egyik, hát csak nem maradhat a kocsi meg a ló gazdátlanul az utcán! (VÉGEL 2013: 275)

Az elbeszélő káromkodása:

Jebi se! – mondtam, miközben arra gondoltam, lehet, hogy az alak eszement, nyilván elképzeli, hogy hős, aki majd egy szép napon felszabadít bennünket (VÉGEL 2013: 292).

Kiadás

VÉGEL László 2013. *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. Budapest, Noran Libro

Irodalom

- BENKŐ László 1980. Durva szók a köznyelvben és szépirodalomban. In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Szerk. RÁCZ Endre–SZATHMÁRI István. Budapest, Tankönyvkiadó
- BOHÁCS Krisztina 2003. *Tetten ért szavak*. 2003. 8. 22. (VII/34), Hetek.hu. URL: http://www.hetek.hu/hatter/200308/tetten_ert_szavak
- CSEPELI György 2001. *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris
- DEÁK Ernő 2015. *A kárhozat földje*. Végel László: *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. 2015. 1. 7. Vegel.org. URL: <http://vegel.org/2015/01/a-karhozat-foldje-neoplanta-avagy-az-igeret-foldje/>
- EKLICS Kata 2007. Sztereotípiák a „szőke nő” és a „férfivicc” magyar és angol nyelvű változataiban. = *Alkalmazott nyelvi közlemények*, 1: 43–51.
- KEGYESNÉ SZEKERES Erika 2008. Verbális agresszió és nemi sztereotípiák. In: *Az agresszió-kutatásról inderdiszciplináris keretben (Acta Academiaci Paedagogicae Agriensis XXXV.)* Szerk. ZIMÁNYI ÁRPÁD. Eger, EKF Líceum Kiadó
- KISS Csaba 2006. Miért épp? = *Színház*, 7: 22–24.
- KOCSIS Árpád 2014. *Lovaskocsizás gepidákkal*. Végel László: *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. = Jelenkor, 2014. 9. 6. <http://www.jelenkor.net/visszhang/295/lovaskocsizas-gepidakkal>
- KRSTIĆ, Predrag 2016. U pičku materinu i tako dalje. Indeks opsovanog. = *Pismenica*, 2016. 2. 4. URL: <http://www.pismenica.rs/tag/psovke-u-srpskom-jeziku/>
- LEKNER Zsuzsa 1999. *A káromkodás mint frazeológiai egység*. Szakdolgozat. Debrecen. URL: <http://mnytud.arts.klte.hu/szakdolgozatok.php>
- MURATAGIĆ–TUNA, Hasnija 1998. O vulgarizmima u nekim književnim delima. In: *Opsce-na leksika*. Zbornik radova. Niš, Prosveta. 89.
- NYERGES Ágnes 1966. A harag villámhárítója. Az átkozódás, káromkodás történetéből. = *Világosság*, 4: 246–249.
- PÁL, József–ÚJVÁRI, Edit 2001. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*. Budapest, Balassi Kiadó
- RISTIĆ, Stana 2010. Diskurs psovski u srpskom jeziku. In: VASIĆ, Vera: *Diskurs i diskursi*. Filozofski fakultet, Ženske studije i istraživanja. Novi Sad, Filozofski fakultet. 195.

- SAVIĆ, Svenka–MITRO, Veronika 1998. *Psovke u srpskom jeziku*. Novi Sad, Futura publikacije
- ŠIPKA, Danko 1999. *Opscene reči u srpskom jeziku*. Beograd, Novi Sad, CPL, Prometej
- SZARVAS Melinda 2014. *Amikor mindenki egyet ért. Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. Kulter.hu. 2014. 1. 21. URL: <http://kulter.hu/2014/01/amikor-mindenki-egyert/>
- TAKÁCS Ferenc 2013. *Egy illúzió múltja (Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje. Városregény, Noran Libro, Budapest, 2013.) = Mozgó világ, 7–8.*
- TRÖMEL–PLÖTZ, Senta 1984. *Gewalt durch Sprache*. In: *Gewalt durch Sprache. Die Verge-waltung von Frauen in Gesprächen*. Frankfurt am Main, Fischer. 50–70.
- ZLINSZKY Aladár 1941–43. *A népi előadás stílusa (próza és vers)*. In: *A magyarság néprajza III. (Népköltészet, stílus és nyelv)*. Szerk. CZAKÓ Elemér–PALOTAY Gertrúd. Buda-pest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Timea TOT

PRAGMATIČKA ANALIZA KULTURE PSOVANJA U ROMANU NEOPLANTA ILI OBEĆANA ZEMLJA LASLA VEGELA

Po najjednostavnijoj definiciji, psovanje je upotreba grube reči, sintagme ili izraza. Danas skoro ni ne postoji takvo mesto, razgovor ili film u kojem se ne upotrebljavaju psovke, bez obzira na to da li ona uopšte ima negativnu konotaciju ili ne. One ne predstavljaju neko estetsko iskustvo, ali polazeći od činjenice da ih sve više koristimo, danas ih već moramo posmatrati kao jezičku pojavu. Ovaj rad se bavi analizom psovki koje se nalaze u romanu *Neoplanta ili Obećana zemlja* Lasla Vegela, a prvenstveno s onima koje izgovara sprski kočijaš, Lazo Pavletić. Prikazana je etimologija i semantika psovki. Analiziran korpus se u mađarskom romanu javlja na srpskom jeziku, iz tog razloga ovaj rad će ukazati i na odgovarajuće mađarske oblike pomenutih psovki (ukoliko ih ima).

Ključne reči: psovanje, Laslo Vegel, mađarska kultura, sprska kultura, etimologija, semantika

Tímea TÓTH

A PRAGMATIC STUDY OF THE CULTURE OF CURSING IN LÁSZLÓ VÉGEL'S NOVEL *NEOPLANTA, AVAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE*

According to the simplest definition, cursing means the use of a rough word, expression or phase. Today there is nearly no place, conversation, film in which a curse could not be heard regardless of the fact that it not always has a negative connotation. Although they do not imply an aesthetic experience, by their increasing occurrence we have to consider them a lingual phenomenon in our days. The

paper analyses the cursing formulations in László Végel's *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* [Neoplanta, or the Promised Land]. Within this, primarily the ones that the narrator, Lazo Pavletić, a Serbian cabman is using. It presents the etymology and semantics of cursing. The collected cursing corpus appears in the Hungarian novel in Serbian, consequently the study points out their Hungarian equivalent as well (if there is such).

Keywords: cursing, László Végel, Hungarian culture, Serbian culture, etymology, semantics